

Svatava Urbanová a kol.

SEDM KLÍČŮ
K OTEVŘENÍ LITERATURY PRO DĚTI
A MLÁDEŽ 90. LET XX. STOLETÍ

(Reflexe české tvorby a recepce)



1. Polistopadová česká teorie a kritika literatury pro děti a mládež

(Od roku 1990 po současnost)

Převratné společenské změny, které nastaly v česko-slovenské federaci po listopadových událostech roku 1989, výrazně poznamenaly i celou oblast knižní kultury orientované na dětského čtenáře. Literatura pro děti a mládež se vymanila z područí ideologického diktátu, dosud tabuizovaní autoři získali tvůrčí svobodu, byla rehabilitována diskriminovaná témata, došlo k liberalizaci knižního trhu a k živelnému rozmachu soukromého nakladatelského podnikání, spjatého s komercializací, devalvací uměleckých hodnot a konvencionalizací, s nadprodukcí triviálního, antikvárního a brakového čtiva i s projevy obchodní a redakční neserióznosti. Dětská kniha se stává zbožím, jako kulturní fenomén ztrácí své tradiční postavení a nabývá na výlučnosti. Psychosociální proměny zasáhly i dětského recipienta, do jehož zájmové sféry stále intenzivněji proniká masmediální videokultura. Původní slovesná tvorba určená dětem a mládeži se ocitá v krizi.

S pádem totalitního režimu dožilo i marxistické kritické myšlení o dětské literatuře, po dvě generace direktivně určující její axiologická kritéria a normy.¹ Počáteční rozkolísanost a zpochybnění zafixovaných teoretických východisek, spojených právě s předlistopadovou normalizační ideologií, způsobilo v první polovině 90. let jeho stagnaci. V souvislosti s překotnou transformací společensko-politických struktur zároveň došlo k citelnému oslabení teoretických a kritických aktivit, jež se negativně projevilo v oblasti institucionální, personální i organizační.²

Ustala činnost vědecko-výzkumného pracoviště Kabinetu dětské lite-

¹ Viz VORÁČEK, J. *Historické a teoretické koncepty české literatury pro mládež*. Praha: Albatros, 1982, s. 223.

ratury Pedagogického ústavu J. A. Komenského při AV ČR v Praze, vytvářejícího její potřebné badatelské zázemí. Rukopis objemného kolektivního díla jeho pracovníků, třísvazkový slovník Česká literatura pro děti a mládež, již nevyšel. Vyžádal by si totiž zásadní korekci.

S přechodem na tržní ekonomiku přestalo vyvíjet teoretickou iniciativu také specializované (a monopolní) nakladatelství dětské literatury Albatros. Zanikla jeho odborná knižnice, v níž byla vydána řada pozoruhodných monografií. V jeho režii přestaly vycházet jedinečné Opravdové noviny pro děvčata a chlapce, orientující své dětské čtenáře v nové knižní produkci a v literárním dění, i kvalitní metodické klíče ke knihám Klubu mladých čtenářů – interpretační modely vybraných děl mimočítankové společné četby na základních školách.

Svou činnost definitivně ukončila i Společnost přátel knihy pro mládež, zájmová organizace s prvorepublikovou tradicí, každoročně pořádající odborné semináře o dětské literatuře za účasti jejích kvalifikovaných znalců – vědců, spisovatelů, ilustrátorů, učitelů, knihovníků a nakladatelských pracovníků. Někdejší proslulá nevládní organizace Česká sekce IBBY (Mezinárodního sdružení pro dětskou knihu) byla legislativně degradována na občanské zájmové sdružení a začala se potýkat s permanentními finančními problémy, jež negativně ovlivnily její integrační roli, organizační činnost i mezinárodní renomé.

Polistopadové změny destruktivně zasáhly i badatelskou obec. Opustily ji autoritativní osobnosti oficiální marxistické teorie a kritiky dětské literatury, formující její hodnotový profil již od 60. let 20. století (Miroslava Genčiová, Jaroslav Voráček, Otakar Chaloupka). Další její významní teoretikové našli zástupnou seberealizaci v tvorbě učebnic (Vladimír

² Ke stavu a vývoji kritického myšlení o dětské literatuře se autor příspěvku vyslovil v následujících statích a studiích: Česká kritika versus současná dětská kniha. *Bibiana*, 1996, roč. 4, č. 1, s. 61–63; Polistopadová kritika literatury pro děti a mládež na rozcestí? In *Česká a slovenská literatura dnes*. Praha–Opava: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Slezská univerzita, 1997, s. 48–52; Současnost české teorie dětské literatury. *Ladění*, 1997, roč. 2, č. 2, s. 1–4; Lesk a bída teoretické reflexe dětské literatury na sklonku tisíciletí. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Problematika tvorby pro děti a mládež a její receptce na konci 20. století*. Ostrava: Pedagogická fakulta, 2000, s. 16–20; *Současná česká literatura pro děti a mládež*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2000, s. 25–29; Aktuální profil teorie a kritiky dětské literatury 90. let. In *Česká próza 90. let 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002, s. 156–163.

Nezkusil) nebo v žurnalistice (Zdeněk Heřman). Řada vynikajících kritiků nejstarší generace, většinou diskriminovaných totalitním režimem, se po počáteční angažovanosti postupně odmlčela (Zdeněk K. Slabý, Vladislav Stanovský, Blanka Stehlíková, Jaroslav Tichý).

Před tápající a oslabenou teorií a kritikou dětské literatury však vstaly na prahu 90. let zcela nové úkoly, vyžadující rezolutní a naléhavé řešení. Bylo nutno principiálně a objektivně přehodnotit tzv. oficiální, ineditní a exilovou tvorbu poúnorového a posrpnového období, bylo třeba pohotově reagovat na změněnou pozici knižní produkce konzumní a substandardní a vyrovnat se s důsledky masmediálního působení na literaturu pro děti a mládež a jejího čtenáře, postihnout její aktuální stav, hlavní trendy a perspektivy, bylo nezbytné zabývat se koncepční a metodologickou inovací vědního oboru.

Koncem listopadu roku 1989 se v Praze konala konference Společnosti přátel knihy pro mládež na téma Literatura a kulturnost mladé generace. Již na ní se projevil, ještě neovlivněn dobovými událostmi, svár nového a starého pojetí kritiky dětské literatury. Přední teoretik Vladimír Nezkusil ve svém vystoupení poprvé jasně pojmenoval jev, který se posléze stal jedním z nejdiskutovanějších problémů naší společensko-politické transformace, tj. vztah dětského vnímatele k stále agresivnější masové kultuře a její místo v hierarchii hodnot.³

Nejmarkantnější svědectví o stavu teoretické a kritické reflexe literární tvorby pro děti a mládež první poloviny 90. let vydávají články publikované na stránkách etablovaného časopisu o dětské literatuře a umění *Zlatý máj*.⁴ Jeho redakce iniciovala již v prosinci roku 1989 panelovou diskusi odborníků, v níž byly předvídavě artikulovány hlavní vývojové tendence a problémy polistopadové knižní kultury určené dětem: například komercializace nakladatelského trhu a její možné negativní důsled-

³ *Čím dál vyšší procento dorůstající populace není s to přijímat impulzy z náročnějších textů. Je třeba k nim hovořit srozumitelně a účinně při zachování zásadního hlediska kulturnosti... Stojíme na prahu období, v němž bude nutno nově vytvářet vztah mezi masovou kulturou, tzv. dobrým průměrem a hodnotovou špičkou. NEZKUSIL, V. Konec zjednodušených představ. *Zlatý máj*, 1990, roč. 34, č. 2, s. 86–89.*

⁴ Podrobněji viz TOMAN, J. Kritika literatury pro děti a mládež ve Zlatém máji 90. let. In *Kritika literatury pro děti a mládež (1945–1995)*. Beno: Pedagogická fakulta MU, 1995, s. 29–35.

ky, přehodnocování předlistopadové tvorby pro děti a mládež, posuzování masové knižní produkce a komiksu nebo zaplňování tematického vakua v dětské četbě.⁵ Počátkem 90. let se v tomto periodiku objevily stati, polemizující s marxisticky pojatou vědou o dětské literatuře, poukazující na neujasněnost genologické a terminologické či přímo zpochybňující její literárněvědný charakter⁶, případně texty, jejichž autoři ostře kritizovali chaotičnost zkomercializovaného knižního trhu a strmý nárůst triviálního a brakového čtiva, nebo dokonce předpovídali zánik dětské knihy.⁷ Od počátečních protestních, podcenivých a skeptických postojů vůči konzumní literatuře kritikové dospívali až k jejímu tolerantnímu akceptování.⁸ Odmitavě reagovali pouze na reediční návraty literární tvorby „pamětnické“, spojené s prvorepublikovým dětstvím nejstaršího pokolení čtenářů.⁹

V souvislosti s přehodnocováním tabuizované tvorby pro děti a mládež dochází již na počátku 90. let i k úplné rehabilitaci literárního odkazu Jaroslava Foglara. Jeho dílo se stává předmětem seriózní teoretické a kritické reflexe také na stránkách *Zlatého máje*.¹⁰

Časopis podává svědectví o radikální proměně kritického myšlení také ve vztahu k dětskému komiksu, za předlistopadové éry buď trpěné-

⁵ Kulatý stůl. *Zlatý máj*, 1990, roč. 34, č. 3, s. 130-136.

⁶ VESELÝ, J. Kritikovy výhry a prohry. *Zlatý máj*, 1990, roč. 34, č. 2, s. 77-80; MIKULÁŠEK, A. - ZELENKA, M. Teorie dětské literatury v rozpacích. *Zlatý máj*, 1993, roč. 37, č. 3, s. 138-141.

⁷ ŠUBRTOVÁ, M. Nově vznikající nakladatelství a dětská kniha. *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 5, s. 265-267; STANOVSKÝ, V. Přežije dětská kniha rok 2000? *Zlatý máj*, 1994, roč. 38, č. 1-2, s. 61-62.

⁸ ZAPLETAL, Z. Otazníky okolo tak řečeného braku. *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 4, s. 207-209; SIEGLOVÁ, N. K některým otázkám literatury, která dnes nestojí na okraji. *Zlatý máj*, 1992, roč. 36, č. 6, s. 333-335.

⁹ DVOŘÁK, J. Marbulínky v laminu aneb Vzpomínky na minulost. *Zlatý máj*, 1992, roč. 36, č. 3, s. 135-137.

¹⁰ HETYCH, J. Jaroslav Foglar ve světle poválečné kritiky. In *Kritika literatury pro děti a mládež (1945-1995)*. Brno: Pedagogická fakulta MU, 1997, s. 68-73; LOPATKA, J. Sláva a úskali amatérismu. *Zlatý máj*, 1990, roč. 34, č. 8, s. 452-462 (převzato ze samizdatového časopisu *Kritický měsíčník* z roku 1982); NEZKUSIL, V. Rozpory Foglarova světa. *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 3, s. 157-163; RAMBOUSEK, J. Diskuse o Jaroslavu Foglarovi. *Ladění*, 2002, roč. 7, č. 4, s. 8-11; VŠETIČKA, F. Román Jaroslava Foglara. *Ladění*, 2000, roč. 5, č. 3, s. 6-11. URBANOVÁ, S. - MATÝSKOVÁ, B.: *Jaroslav Foglar*. Ostrava: ITEM, 1992.

mu, nebo nemilosrdně zatracovanému. Teoretikové pro jeho zkoumání vytvářejí nová hodnotová kritéria a metodologii a přiznávají mu umělecké ambice.¹¹

Krizové jevy v dětské literatuře i její teorii a kritice první poloviny 90. let výstižně pojmenovali autoři tří zásadních statí uveřejněných ve *Zlatém máji*: Petr Matoušek, Zdeněk Zapletal a Naděžda Siegllová.¹²

P. Matoušek, představitel nejmladší generace literárních kritiků, si všímá citelného nedostatku bibliografických pramenů o dětské literatuře a diletantismu žurnalistických recenzí nově vyšlých knih, ve vývoji slovesné tvorby pro děti zaznamenává stagnaci a na knižním trhu absenci původních domácích děl i mladých tvůrců. Právem se pohoršuje také nad nesolidností soukromých nakladatelství.

Zkušený teoretik Z. Zapletal se jako první pokouší o ucelený obraz polistopadové literatury pro děti a mládež a její kritiky. Brojí proti bezuzdné komercializaci a výraznému snižování umělecké kvality dětské beletrie, znehodnocované americkým importem, a v této souvislosti se zmiňuje také o její nové izolaci a jejím odsouvání na periferii národního písemnictví, o návratu zdevastované kritiky k vlastní apologetice a k hledání smyslu své existence.

V obdobném duchu vyznívá i bilanční příspěvek N. Siegllové. Badatelka vyslovuje obavu, aby dětská literatura nebyla znovu odsunuta do sféry pragmatických a utilitárních zájmů rodiny, školy, knihovníků a nakladatelů „jako okrajová, výchovně prospěšná a ziskově výhodná enkláva“.¹³

K teoretickým a kritickým statím a glosám a k pravidelným recenzím knižních novinek publikovaných v časopise *Zlatý máj* přibyly od roku

¹¹ MIKULÁŠEK, A. - MIKUŠŤÁKOVÁ, A. Comicové konfrontace. *Zlatý máj*, 1990, roč. 34, č. 8, s. 481–486; MÜLLER, O. Comicová scéna. *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 2, s. 78–83; URBANOVÁ, S. - KOTRLA, P. *Comics II*. Ostrava: Ateliér Milata, ed. Scholaforum, 1996.

¹² MATOUŠEK, P. Dětská kniha v růžce. *Zlatý máj*, 1995, roč. 34, č. 1, s. 39–41; ZAPLETAL, Z. Dětská knižka ani její kritika nemá na růžích ustláno. *Zlatý máj*, 1995, roč. 39, č. 2, s. 45–47; SIEGLOVÁ, N. Pětiletá bilance. *Zlatý máj*, 1995, roč. 39, č. 1, s. 43–44.

¹³ SIEGLOVÁ, N. Cit. dílo, s. 44. Ve statí Ke kritice literatury pro mládež, uveřejněné ve *Zlatém máji* již v roce 1987, autorka postihla i hlavní problémy předlistopadové kritiky dětské literatury. Její vývoody jsou aktuální dodnes. Už tehdy totiž upozorňovala na nedostatek odborníků, roztržitost jejich badatelské práce, izolovanost příslušné literární kritiky, absenci polemik a srovnávacích statí apod.

1993 sebereflexe spisovatelů a ilustrátorů dětské knihy. V osobitých medailoncích a vyznáních charakterizují svou dosavadní tvorbu, informují o chystaných dílech a vyjadřují se k současnému stavu dětské literatury a jejího čtenářství. V cenných výpovědích, suplujících nedostatek lexikografických pramenů, se během čtyř let představilo na třicet slovesných a výtvarných umělců.¹⁴ Užitečné informace poskytovala čtenářům tohoto periodika také rubrika *Kulturní kalendář*, obsahující portréty a bibliografie slovesných tvůrců, domácích i zahraničních, písničích pro děti.¹⁵ Pro odborníky a zájemce se stala nepostradatelnou rovněž příloha s kvartálními anotacemi knižních novinek dětské literatury: původní a reedované české a překladové tvorby i učebnic, zpracovaných podle počítačové databáze Národní knihovny.

Po rozpadu federativního státu (1993) redakci *Zlatého máje* opustili slovenští spolupracovníci (Ondrej Sliacky, Milan Jurčo, Ján Kopál a další) a brzy založili pod patronací Slovenské sekce IBBY při Mezinárodním domě umění pro děti v Bratislavě samostatnou národní revue o umění pro děti a mládež – *Bibiana*. Jejich odchodem značně utrpěl literárněvědný profil časopisu. *Zlatý máj* pak prochází nelehkým údobím hledání a utváření vlastní identity a zároveň se dostává do vleklých finančních a posléze i existenčních potíží.¹⁶

Na počátku 90. let se těžiště kritické a teoretické reflexe dětské literatury přesunulo na bohemistické katedry pedagogických a filozofických

¹⁴ V rubrice *Zlatého máje Autoři o sobě a svém díle* se v letech 1993–1997 představili Eva Bernardinová, Zdeňka Bezdělková, Ilona Borská, Josef Brukner, Ivona Březinová, Václav Cibula, Hana Doskočilová, Martina Drijverová, Ladislav Dvorský, Hermína Franková, Olga Hejná, Eliška Horelová, Svatopluk Hrnčíř, Vladimír Hulpach, Marie Kubátová, Dagmar Lhotová, Miloš Macourek, František Nepil, Věra Plívová-Šimková, Slávka Poberová, Hana Pražáková, Stanislav Rudolf, Zdeněk K. Slabý, Vladislav Stanovský, Helena Šmahelová, Pavel Šrut, Jana Štroblová, Jaroslav Tichý, Hana Vrbová a Jiří Záček.

¹⁵ *Kulturní kalendář* *Zlatého máje* uvedl v 90. letech portréty následujících autorů: Božena Benešová, Adolf Branald, Josef Čapek, Václav Čtvrtek, Jaroslav Foglar, Iva Hercíková, Josef Kainar, Josef Lađa, Milena Lukešová, Ladislav Mikeš Pařízek, Ota Pavel, Ondřej Sekora, Josef Václav Sládek, Ludvík Souček, Eduard Štorch, Jiří Trnka, Charles Dickens, Jean de La Fontaine, Rudyard Kipling, Karel May, Robert L. Stevenson, Mark Twain aj.

¹⁶ TOMAN, J. Quo vadis, český *Zlatý máj*? *Bibiana*, 1995, roč. 3, č. 2, s. 47–48; Proměny a perspektivy *Zlatého máje* 90. let. *Zlatý máj*, 1996, roč. 40, č. 4, s. 179–181.

fakult vysokých škol a univerzit. Jejím iniciátorem a koordinátorem se stal Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V letech 1991–1995 uspořádal deset odborných seminářů a vědeckých konferencí (i s mezinárodní účastí) o aktuální problematice dětské literatury, četby a kultury. Rokovalo se například o tabuizované literární tvorbě, triviálním a brakovém čtivu, tzv. zlatém fondu dětského písemnictví, nových alternativních čítankách pro základní školy nebo o tvořivé dramatičce.¹⁷ Na akademické půdě brněnského Ústavu také vznikl informativní literární čtvrtletník *Zpravodaj*, který se postupně profiloval v časopis pro teorii a kritiku dětské literatury s celonárodní působností, a byla založena potřebná edice *Malá teoretická řada literatury pro mládež*.¹⁸ Pod patronací tohoto Ústavu proběhla roku 1995 v Brně konference o kritice literatury pro děti a mládež. Účastníci jednání, se zřetelem k radikálně změněné společenské a kulturní situaci, se pokusili nově reflektovat její poválečný vývoj, polistopadové trendy, současnou pozici, koncepční a metodologické priority, specifické funkce a perspektivy. S referáty zásadní povahy na ní vystoupili Věra Vařejková, Zdeněk Zapletal a Svatava Urbanová.¹⁹

V. Vařejkové se jevil aktuální stav dětské literatury a její kritiky jako krizový.²⁰ Za nejcharakterističtější rys současného literárního dění poklá-

¹⁷ Viz. např. konferenční sborníky *Literatura pro děti a mládež v samizdatu a exilu* (1993), *Dramatická výchova ve škole* (1994) nebo *Kritika literatury pro děti a mládež* (1995). Brněnská setkání pomohla překlénout dobu organizačních obtíží i změn personálních a institucionálních, dokázala, že na všech pedagogických a některých filozofických fakultách jsou literární vědci nejen zaujatí fenoménem zvaným literatura pro děti a mládež, ale i fundovaní natolik, aby byli i to vyjádřit se i k principiálním metodologickým otázkám s touto literaturou spojeným. SIEGLOVÁ, N. Cit. dílo, s. 44.

¹⁸ V této edici vyšlo během první poloviny 90. let několik knižních studií o autorské pohádce od V. Vařejkové a velmi potřebná výběrová bibliografie anotovaných článků a recenzí o tabuizované literární tvorbě pro děti a mládež uspořádaná Z. Zapletem.

¹⁹ VAŘEJKOVÁ, V. Meditace nad problematikou kritiky literatury pro mládež; ZAPLETAL, Z. Dětská knížka a její kritika nemají na různých ustláno; URBANOVÁ, S. K východiskům literatury pro mládež aneb Úskali normativnosti. In *Kritika literatury pro děti a mládež (1945–1995)*. Brno: Pedagogická fakulta MU, 1995, s. 5–17, 17–21, 40–51.

²⁰ *Kritika má těžkou situaci. Podílí se na ní řada činitelů. Zrývá osobní zodpovědnost, nedoblednost cdičních počíná, nezajem mnoha nakladatelství, roztržitost soudobé produkce, nedostupnost knižních novinek, absence bibliografie, nezajem denních listů, omezení literárněvědné orientace Zlatého máje, zánik jeho československého charakteru.* VAŘEJKOVÁ, V. Cit. dílo, s. 13.

dá vpád jinonárodní a substandardní produkce na úkor tvorby domácí a umělecky hodnotné. Zamýšlí se také nad společenskou rolí, specifickou orientací a novodobými vývojovými peripetemi kritického myšlení o literatuře pro děti a mládež, s akcentem na analýzu a osvětlování jejich přelomových období a problémové přítomnosti, vymezuje žádoucí osobnostní kompetence moderního kritika a nabádá k zintenzivnění kritické aktivity.

Z. Zapletal v převažujícím pesimistickém ladění a s ostře vyhrocenou kritičností poukázal na negativní jevy a tendence, jež v oblasti knižní kultury, založené na tržních mechanismech a komercializaci, po listopadu 1989 výrazně snižovaly uměleckou kvalitu dětské literatury a paralyzovaly činnost její kritiky.²¹ Autor současně registruje i pokračující literárněteoretické aktivity a vítá ty diskusní příspěvky, v nichž *se kladou i provokativní otázky, rozbíjejí se vžitá konvence a dřívější uniformita ustupuje názorové pestrosti.*²²

Ke koncepčně-metodologickým východiskům kritického myšlení o literatuře pro děti a mládež, s přihlédnutím k širšímu kontextu postmoderní doby a kultury i dětské literární komunikace a recepce, se objektivně vyslovila Svatava Urbanová. Postihující hlavní vývojové proměny dětské literatury a jejího čtenáře, jež podle autorky zpochybňují dosavadní ustálená kritéria a normy jejího zkoumání, nastoluje před literární vědou nové problémy, úkoly a priority, nutně vyžadující radikální změnu koncepce a metodologie. Badatelka upozornila zvláště na koexistenci alternativních poetik, oslabující dosavadní vyhraněnost opozičních estetických kategorií, na otevřenost a alternativnost uměleckého textu, umožňující dítěti komunikaci na různých recepčních úrovních, na dominantní uplatňování konvencí seriálového typu, na zmnožování adaptační tvorby aktualizující intertextové vazby a souvislosti a na nutnost respektovat názorovou pluralitu a spontánní identickou seberealizaci dětských čtenářů.

²¹ *Dnes jsme namnoze svědky tendence opačné, dezintegrující, podle níž dětská literatura je samostatnou enklávou, která s literaturou ‚velkou‘ nemá mnoho společného. Znovu je vysouvána na literární periferii, izolována jako specifická okrajová oblast, která je přijímána s despektem nebo nanejvýš blahoisklonně trpěna.* ZAPLETAL, Z. Cit. dílo, s. 18.

²² ZAPLETAL, Z. Tamtéž, s. 21.

V úsilí o překonání stagnace teoretické a kritické reflexe dětské literatury znamenala brněnská konference nesporně pozitivní obrat.

Ve druhé polovině 90. let nastává v teorii a kritice literatury pro děti a mládež zjevné oživení. V odborných časopisech a konferenčních sbornících lze registrovat stále více analytických statí, genologických i poetologických studií a také první pokusy literárních badatelů o bilanční a syntetizující hodnocení polistopadové tvorby a jejího vývoje.²³

V Malé teoretické řadě literatury pro mládež, vydávané Pedagogickou fakultou MU v Brně, a ve specializovaných edicích ITEM brněnského Akademického nakladatelství CERM a Scholaforum ostravského Ateliéru Milata vycházejí v 90. letech desítky přehledových a monografických prací zasvěcených historickému vývoji, žánrům (autorská pohádka, pověst, próza s dívčí hrdinkou, komiks), autorům (L. Aškenazy, K. Čapek, J. Foglar, F. Lazecký, J. Mahen, J. Werich, J. Brukner, F. Hrubín, J. Seifert aj.) i paralelní a polistopadové tvorbě české literatury pro děti a mládež.²⁴

Svatava Urbanová vydává knižní soubor studií (1999), nově interpretující vývoj dětské literatury od roku 1945 po současnost²⁵, z tvůrčí dílny Hany Šmahelové vychází dvousvazková studie s antologiemi textů

²³ Viz např. HAMANOVÁ, R. Poznámky k současné původní tvorbě pro děti. In *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996, s. 5-16; Stojatá túňka aneb Česká literatura pro děti 90. let. *Lidové noviny (Kultura)*, 15. 12. 1999, s. 20; POLÁČEK, J. Současná literatura pro děti a mládež. *Duha*, 1999, č. 1, s. 2-8; PROVAZNÍK, J. Vrcholy a propady české literatury pro děti. *Tiur*, 2000, č. 7, s. 12-13; ŠUBRTOVÁ, M. Současnost v dětské literatuře. In *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996, s. 17-25; TOMAN, J. *Současná česká literatura (Tvorba 90. let 20. století)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2000; URBANOVÁ, S. Literatura pro děti a mládež v posledním desetiletí 20. století v podobách tvorby a recepce. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 2000, s. 12-15; Postmodernismus a literatura pro mládež. In *Od moderny k postmoderně*. Nitra: Vysoká škola pedagogická FHV, 1997, s. 151-161; *Metamorfózy dětské literatury (Kap. Devadesátá léta v tvorbě a recepci literatury pro děti a mládež v Čechách)*. Olomouc: Votobia, 1999, s. 46-60.

²⁴ V brněnském nakladatelství CERM vyšly např. tituly: KROČA, D. *Dětský přednes a současná poezie* (2000); SIEGLOVÁ, N. *Dětská literatura po roce 1945 – poezie* (1995); ŠUBRTOVÁ, M. *Přehled literatury pro mládež od počátků do roku 1945* (1995), *Dětská literatura po roce 1945 – próza* (1995), *Kapitoly ze světové literatury I a II* (1998); TOMAN, J. *Současná česká literatura pro děti a mládež* (2000), *Trivialita a kyj v literatuře pro děti a mládež* (2000); VAŘEJKOVÁ, V. *Česká autorská pohádka* (1998), *Česká pověst v době mládeže a dětí* (2000) aj.

²⁵ URBANOVÁ, S. *Metamorfózy dětské literatury. Přehled české literatury pro děti od roku 1945 po současnost*. Olomouc: Votobia, 1999.

českých literárních kritiků z přelomu 19. a 20. století (1999), v níž se autorka pokouší vymezit základní teoretická východiska a funkce této vědní disciplíny v oblasti písemnictví pro děti a mládež.²⁶

Na Ostravské univerzitě současně vznikají kvalitní vysokoškolské učební texty a studijní příručky, přispívající k žádoucímu zvyšování odborné kompetence budoucích učitelů základních škol. Přináší, spolu s antologií textů, v systémovém pojetí stručný chronologický, tematický a žánrový přehled literární tvorby pro děti a mládež (1996), nástin vývojových tendencí, typologických a žánrových proměn dětského písemnictví, v němž se pojmově a axiologicky definují jednotlivé žánry dětské četby, ujasňuje se jejich poetika a terminologie a přihlíží se k jejich fungování v recepci dítěte, ediční a nakladatelské praxi (2002) nebo nově reflektuje žánrový princip poezie a její význam pro psychický vývoj dítěte (1996).²⁷

Zintenzivňují empirické výzkumy, systematicky sledující proměny psychiky, society, literární komunikace a recepce soudobých dětských čtenářů mladšího a staršího školního věku.²⁸

Teoretikové, převážně univerzitní učitelé, sestavují moderní slabikáře, čítanky a učebnice literatury pro žáky základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií. Své literárněvědné, pedagogicko-psychologické, didaktické a recepčně-interpretáční koncepce promítli do učebnicových textů během 90. let Jana Čeňková, Dagmar Dorovská, Vladimíra Gebhartová, Vladimír Nezkusil, Jaroslav Provazník, Vlasta Řeřichová a Jaroslav Toman.

²⁶ ŠMAHELOVÁ, H. *Počátky kritického myšlení o dětské literatuře I a II*. Praha: Filozofická fakulta UK, 1999.

²⁷ KOVALČÍK, Z. - URBANOVÁ, S. *Minimum z literatury pro děti a mládež*. Ostrava: Scholaforum, 1996; URBANOVÁ, S. - ROŠOVÁ, M. *Žánry, osobnosti, díla (Historický vývoj Literární české literatury pro mládež - antologie)*. 3., doplněné vyd. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 2002; URBANOVÁ, S. *Děti a literatura (Antologie textů literatury pro děti a mládež I). Děti a poezie*. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 1996.

²⁸ Viz např. PRUDKÝ, L. *Výzkumy čtenářských zájmů dětí a mládeže v Liberci*. In *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996, s. 91-100; Za těchto okolností o nezbytnosti rozvoje dětského čtenářství. In *Zlatý máj. O dětské literatuře a umění*. Praha: Česká sekce IBBY, 1999, s. 30-35; KRÍVÁ, E. *Teorie literární komunikace a její psychologické aspekty*. *Čtenář*, 1995, roč. 47, č. 9, s. 322-323, č. 10, s. 361-362, č. 11, s. 418-420; LEDERBUCHOVÁ, L. *O pubescentním čtenářství I - III*.

Na tvorbě čítanek participují ve stále větší míře i slovesní umělci píšící pro děti. Jako jejich autoři či spolutvůrci se úspěšně prezentovali Josef Brukner, Michal Černík, Hana Doskočilová, Ladislav Dvorský, Jiří Havel, Svatopluk Hrnčíř, Dagmar Lhotová, Zuzana Nováková, Zdeněk K. Slabý, Pavel Šrut, Ludvík Středa a Jiří Žáček. Tento fenomén nesporně obohatil možnosti výchovy kultivovaného dětského čtenáře o nové aspekty.

Český *Zlatý máj* druhé poloviny 90. let zůstává i nadále jedinečnou tribunou teoretických a kritických reflexí o dětské literatuře, ale permanentní ekonomické potíže vedly redakci k jeho značné obsahové redukci a k inovačním zásahům do jeho tradičního pojetí. Časopis ztrácí svou dosavadní literárněvědnou orientaci a postupně se proměňuje ve čtvrtletník populárně-informativního, publicistického a pragmatického zaměření, usilující o zatraktivnění náplně a rozšíření čtenářského spektra o učitele, vychovatele, rodiče, knihkupce a studenty. Publikační možnosti literárních badatelů se tak zúžily na marginální rubriku Statě, úvahy a názory. Navzdory všem sebezáchovným opatřením *Zlatý máj* koncem roku 1997 po 41 letech svého trvání zanikl²⁹

Po zániku tohoto periodika částečně převzal jeho roli původně regionální *Zpravodaj Ústavu literatury pro mládež* PdF MU v Brně, od roku 1996 vycházející pod názvem *Ladění*. Tento kvartálník pro teorii a kritiku dětské literatury se vyhranil v jedinečný odborný list celonárodní působnosti. Postupně se rozrůstá i okruh jeho přispěvatelů (na čtyřicet). Obsahové gros časopisu tvoří recenze a glosy knižních novinek literatury pro děti a mládež domácí i cizí provenience. Jen v letech 1998–2002 tu bylo po-

Český jazyk a literatura, 1996–97, roč. 47, č. 1–2, s. 1–8, č. 5–6, s. 113–120, č. 7–8, s. 155–161; POUROVÁ, J. Výzkum současného stavu četby a příjmu literárních děl 14–18letými čtenáři se zaměřením na estetickou funkci. *Čtenář*, 1996, roč. 48, č. 7–8, s. 256–262, č. 9, s. 324–327, č. 10, s. 370; TOMAN, J. Hodnoty a funkce zájmové četby ve čtenářské konkretizaci dnešních pubescentů. In *Literatura bez hranic*. Praha: Euroslavice, 1995, s. 25–31; Soudobé trendy prepubescentního čtenářství. In *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996, s. 39–48; Polistopadové proměny dětského čtenáře. *Zlatý máj*, 1997, roč. 41, č. 3–4, s. 132–134; Aktuální profil dětského čtenáře. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1999, s. 6–14; *Dětské čtenářství a literární výchova*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1999; URBANOVÁ, S. K problematice recepce literární komiky dětskými čtenáři. In *Literární věda*, č. 1. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 1993, s. 5–12.

²⁹ Srov. REISSNER, M. Konec Zlatého máje? *Ladění*, 1998, roč. 3, č. 1, s. 28–29.

souzeno na 250 vydaných titulů. *Ladění* vymezuje důležité místo také literárněvědné reflexi. Během pětiletí 1997–2002 v něm vyšlo 45 teoretických příspěvků o jednotlivých žánrech (poezie, autorská a folklorní pohádka, novela, mýtus, detektivka, komiks) a autorech (J. Mahen, J. Foglar, I. Procházková, F. Langer, J. Seifert, J. Jech, J. Žáček, J. Kainar, F. Halas aj.) dětské literatury nebo o příznačných jevech a tendencích jejího polistopadového vývoje (násilí, trivialita a kýč, překladová a adaptační tvorba, postmoderní trendy).³⁰

Na tradici *Zlatého máje* se pokusily navázat dvě ročenky (1999, 2000) vydané Českou sekci IBBY se záměrem vyplnit vakuum, které nastalo po jeho zániku a připomenout zájemcům o dětskou knihu z řad knihovníků, učitelů, nakladatelských pracovníků, rodičů a kulturní veřejnosti vůbec, že literární tvorba pro děti je stále teoreticky a kriticky reflektována.³¹ Autoři příspěvků věnovali pozornost zejména pohádce a specifickým funkcím dětské literatury a četby. Výrazné zastoupení tu měly podrobné recenze nově vyšlých knih. Sborníky vcelku nespĺnily očekávání adresátů. Jejich veřejný ohlas byl minimální.³²

Prostor pro recenze knižních novinek a teoretické úvahy o aktuálních problémech dětské literatury a její recepce poskytují v 90. letech také týdeník *Nové knihy* (po jeho zániku v roce 2002 supluje jeho funkci příloha *Literárních novin*), měsíčník pro práci s knihou *Čtenář*, vydávaný Národní knihovnou, časopis pro divadelní výchovu *Tvořivá dramatika* a metodicky zaměřené časopisy pro učitele základních a středních škol *Komenský* a *Český jazyk a literatura*. Kritické rubriky literárních časopisů (*Tvar*, *Literární noviny*, *Česká literatura*, *Kritický sborník*, *Revolver Revue* aj.) a kulturní přílohy denních listů (*Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes* a další) reflektují literární tvorbu pro děti a mládež jen výjimečně.

V roce 1996 byl ustaven při katedře českého jazyka a literatury s didaktikou na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity Kabinet literatury pro mládež, jazykové a literární komunikace. Na vysoké škole tak vzniklo

³⁰ Podrobněji o jeho koncepci a obsahové struktuře viz POLÁČEK, J. Tři roky časopisu *Ladění*. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1999, s. 14–17.

³¹ *Zlatý máj. O dětské literatuře a umění*. Praha: Česká sekce IBBY, 1999 a 2000.

³² POLÁČEK, J. *Zlatý máj redivivus? Ladění*, 2000, roč. 5, č. 1, s. 28–29.

další specializované vědeckovýzkumné pracoviště, každoročně pořádající semináře zabývající se odborně-didaktickými aspekty jazykové, literární a výtvarné komunikace a recepce dítěte. V letech 1997–2002 tu proběhla rokováni o literární tvorbě pro mládež a jejích čtenářích, o slově, obrazu a plastice v komunikaci s dětským vnímatelem, o metodických otázkách dětského čtenářství, o způsobech a prostředcích komunikace s handicapovanými dětmi, o problémech dětské literatury a její recepce na sklonku 20. století nebo o humoru a hře v komunikačním aktu dítěte.³³ Referáty a diskuse účastníků ostravských „kulatých stolů“ dostávají, ve shodě s postmoderními trendy, širší interdisciplinární rozměr na bázi estetické komunikace a recepce. Byla tu založena nová tradice, výrazně obohacující současné teoretické myšlení o literatuře pro děti a mládež.

Ve druhé polovině 90. let vyvinula pozoruhodnou organizační aktivitu také katedra českého jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Technické univerzity v Liberci. V roce 1995 a 1997 uspořádala zdařilé konference o nejaktuálnějších problémech dětské literatury, nazíraných z různých profesních hledisek. Kromě vysokoškolských pedagogů a literárních vědců zde referovali také spisovatelé, psychologové, sociologové, učitelé základních škol, pracovníci nakladatelství, divadelníci a členové zájmových sdružení.³⁴ Další setkání odborníků se na této akademické půdě pro nedostatek finančních prostředků již nekonala, ale roku 2003 byla liberecká iniciativa znovu obnovena konáním konference organizované Obcí spisovatelů u příležitosti zahájení prvního ročníku Veletrhu dětské knihy. Účastníci konferenčního jednání rokovali především o problematice dětského čtenářství.³⁵

Ve druhé polovině 90. let a na počátku 21. století se pozornost literárních teoretiků stále důrazněji zaměřuje na ujasňování a řešení otázek souvisejících se samou podstatou vědy o dětské literatuře, s novým vyme-

³³ *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Cesty ke komunikaci. – Humor ve světě dětí. – Hra v komunikaci s dětmi.* Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1999, 2000, 2001, 2002.

³⁴ *Současnost literatury pro děti a mládež I a II.* Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996 a 1998.

³⁵ KABÍKOVÁ, P. Cesty ke čtenářství. *Dokořán* (Bulletin Obce spisovatelů), 2003, roč. 7, č. 25, s. 11. Časopis také otiskl příspěvky J. ČENKOVÉ Průniky světů – vztah reality a fantazie v současné próze pro mládež (s. 12–14), B. VÁCLAVÍKOVÉ a I. GABALA Jak čtou české děti? (s. 14–16) a J. TOMANA Trendy současného dětského čtenářství aneb Co napověděl výzkum na 2. stupni základních škol (s. 17–21).

zováním její koncepce, metodologických východisek a terminologie – zejména v reakci na její postmoderní proměny.

Novátorský přístup k této problematice zaujímá Svatava Urbanová. Svě názory, vyslovené již na brněnské konferenci o české kritice literatury pro děti a mládež v roce 1995, dále precizuje a obohacuje o nové pronikavé postřehy.³⁶ Mimo jiné trefně konstatuje, že frekvence a variabilita polistopadové knižní produkce určené dětem a mládeži a novost jejich tvůrčích a receptivních atributů spolu se selháváním ustálených kritérií, norem a hodnot způsobují obtíže nejen v hledání vývojových a metodologických parametrů, ale vyvolávají přímo kolaps metodologie, terminologie, kategorie věkovosti, normotvornosti atd.³⁷ Tyto jevy a trendy výstižně pojmenovává se zřetelem ke kontinuálnosti či diskontinuálnosti její hodnotové, žánrově-druhové, poetologické a komunikačně-recepční strukturace. Řadí k nim především směřování k metafikčnosti, intertextualitě, subverzivnosti, alternativnosti a maximální otevřenosti, provázených potlačováním žánrového specifika, genotypovou kontaminací, seriálovostí, dominancí fantaskních a magických příběhů, ale i adaptační a překladatelskou mizérií v oblasti komerčně-zábavné a užitkové produkce, vcelku oslabující její estetickou působnost. V tomto kontextu badatelka diferencuje umělecky nosný proud literární tvorby pro děti a mládež od jejích deformit (meandrů). Východisko z krize teoretické a kritické reflexe dětské literatury a její recepce nachází v uplatňování nových kritérií a paradigmat, adekvátně postihujících její aktuální stav a změněnou pozici, totiž v příklonu k sémantickým, komunikativním, psychologickým a sociálním aspektům jejího zkoumání.

K principiálním otázkám českého kritického myšlení o dětské litera-

³⁶ URBANOVÁ, S. K některým aktuálním otázkám bádání v oblasti literatury pro mládež. In *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 1996, s. 27–29; Kontinuální a diskontinuální pohyby v české literatuře pro děti a mládež posledního desetiletí. In *Česká próza 90. let 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002, s. 164–170 (Stať vyšla ve zkrácené verzi v *Ladění*, 2002, roč. 5, č. 4, s. 2–5); Meandry v dětské literatuře v devadesátých letech 20. století. In *Česká literatura na konci tisíciletí II*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001, s. 833–841; *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003, s. 56–64, 67–177, 269–324; Několik poznámek k aktuálnímu genologickému bádání. In *Žánrové kontexty v literatuře pro mládež (v přelomoch posledného tridsaťročia)*. Prešov: Náuka, 2001, s. 54–60.

³⁷ URBANOVÁ, S. Cit. dílo (Kontinuální a diskontinuální pohyby...), s. 164.

tuže se vyjadřuje také Naděžda Siegllová.³⁸ Ve svém hodnocení navrhuje uplatnit sémiotický přístup, spojený s tradičním literárněhistorickým výzkumem, a zaměřit se na odhalování intertextuality a působení masmediálních vlivů a multikulturního kontextu, nabádá k terminologické inovaci a s odkazem na významovou mnohoznačnost slovesně uměleckého díla se zamýšlí nad objektivitou kritického soudu. Zároveň připomíná moderní tvůrčí metodu – crosswriting, rezignující na kategorii věkovosti a integrující postoj dětského a dospělého recipienta.

Hodnocením české polistopadové kritiky literatury pro děti a mládež se zabývá, s přihlédnutím k radikální transformaci společnosti a k proměnám literární tvorby 90. let, ve svých četných statích Jaroslav Toman.³⁹ Vývojové peripetie kritického myšlení sleduje z hlediska jeho fungování institucionálního, personálního a organizačního.

V posledním ročníku *Zlatého máje* (1997) zveřejnil svůj nekompromisní odsudek kritické reflexe dětské literatury polistopadového období Petr Matoušek.⁴⁰ Za hlavní příčinu její prohlubující se stagnace považuje krizi estetické osobnosti oborového kritika a absenci průrazných teoretiků střední generace. Poukazuje i na projevy, které uměle separují literární tvorbu pro děti a mládež od celku národního písemnictví.

Originálním pohledem měří dětskou literaturu a její teoretická východiska Ivo Pospíšil v časopise *Ladění* (1998).⁴¹ Perspektivu vědního oboru spatřuje v konstituování speciální disciplíny s nově vytvořenou strukturou a metodologií, jež by vycházela ze synkretické povahy slovesného umění pro děti, a scelovala by tak roztržštěné výzkumné metody, dosud preferující hledisko literární, estetické, pedagogické, psychologické nebo sociologické. Uskutečnění tohoto návrhu by podle autora umožnilo vpravdě autonomní rozvoj její teorie a kritiky a znamenalo by nesporný přínos celé literární vědě.

³⁸ SIEGLOVÁ, N. Kritika literatury pro mládež – cesty minulé, současné a budoucí. In *Česká literatura na konci tisíciletí II*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001, s. 843–849.

³⁹ TOMAN, J. Viz poznámka 2.

⁴⁰ MATOUŠEK, P. Status quo, quo vadis? *Zlatý máj*, 1997, roč. 41, č. 2, s. 82–85.

⁴¹ POSPÍŠIL, I. Nová literární věda a studium literatury pro děti. *Ladění*, 1998, roč. 3, č. 3, s. 2–5.

Zároveň s řešením koncepčních otázek vědního oboru a vedle širšího exaktního zaměření vymezují jednotliví teoretikové dětské literatury v polistopadovém čase své speciální badatelské preference. Orientují se na hlubší zkoumání jednotlivých literárních druhů a žánrů, jejich typologie, poetiky a vývojových proměn, se specifickým zaměřením na univerzální genologické struktury (J. Čeňková), na pohádku, pověst nebo prózu s dívčí hrdinkou (V. Vařejková), na soudobou regionální pověst (E. Doupalová,), na dětskou poezii (V. Gebhartová, N. Siegllová, J. Toman, S. Urbanová), na prózu s dětským hrdinou (J. Čeňková, M. Šubrtová,), na trivialitu a kýč v literární tvorbě pro děti (N. Siegllová, J. Toman, S. Urbanová), na multimediální determinanty a elektronizaci moderní dětské literatury a četby (P. Stoličný, J. Toman, S. Urbanová), na regionální literaturu pro mládež (S. Urbanová) aj.⁴² Významným počinem je i propagačně pojaté česko-anglické informatorium P. Matouška a M. Reissnera (2002), prezentující současnou českou literaturu pro děti a mládež se zřetelem k jejímu „zviditelnění“ v mezinárodním odborném, tvůrčím a nakladatelském kontextu.⁴³

V teorii a kritice literatury pro děti a mládež se v 90. letech, spolu s výraznými osobnostmi – Věrou Vařejkovou, Zdeňkem Zapletalem a Vladimírou Gebhartovou, nejvíce angažovali především tehdejší příslušníci střední a starší generace: Eva Doupalová, Růžena Hamanová, Eva Koudelková, Jiří Poláček, Jaroslav Provazník, Naděžda Siegllová, Hana Šmahelová, Jaroslav Toman a Svatava Urbanová. Z mladých literárních teoretiků se k nim rovnocenně řadili Jana Čeňková, Petr Matoušek, Martin Reissner a Milena Šubrtová. S didaktickými prioritami k jejímu zkoumání přistupovali Dagmar Dorovská, Zdeněk Kovalčík, Vlasta Řeřichová a Jitka Zítková.

Kritickou reflexi dětské literatury 90. let představovaly zvláště recen-

⁴² Svědectví o specializujícím se zaměření uvedených teoretiků podávají desítky jejich časopiseckých statí, konferenčních příspěvků a samostatných studií. O některých z nich jsme se již zmínili v jiné souvislosti.

⁴³ MATOUŠEK, P. - REISSNER, M. *Naděje má dětské oči. Hope has the Eyes of a Child. Česká kniha pro děti a mládež 2002*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 2002. Autoři zamýšlejí každoročně nabízet pravidelné průhledy do české dětské literatury, doplněné přehledem významných edičních počínů a servisními informacemi.

ze knižních novinek uveřejňovaných v odborných časopisech *Zlatý máj* a *Ladění* (Zpravodaj), v týdeníku *Nové knihy*, případně v periodiku *Tvořivá dramatika*. Recenze se vesměs vyznačovaly seriózními a konstruktivními přístupy k posuzovaným textům a standardní myšlenkovou a jazykovou úrovní.

V prvních polistopadových letech ve *Zlatém máji* nejčastěji publikovali svá erudovaná hodnocení René Ditmar, Zdeněk K. Slabý, Vladislav Stanovský a Kryštof Matouš. *Ladění* se vyprofilovalo v kritickou tribunu etablovaných pedagogických pracovníků brněnského ÚLM při PdF MU (J. Poláček, N. Siegllová, M. Šubrtová, V. Vařejková, J. Zítková), k nimž z mladých kritiků postupně přibyli M. Reissner, David Kroča, Luděk Janda a Milena Rosová. Mezi autory teoretických statí v tomto časopisu figurovali V. Vařejková a J. Toman. Potřebný slovensko-český komparativní pohled vnášely do teoreticko-kritické reflexe dětské literatury pravidelné příspěvky Viery Žemberové. V *Nových knihách* převládly kritické sondy Anny Červenkové, R. Ditmara, M. Reissnera a Ireny Zítkové. Recenzní rubrika *Tvořivé dramatiky* se stala doménou pronikavých kritických postřehů J. Provazníka.

Žádoucím korektivem hodnotících soudů o literatuře pro děti a mládež a zároveň garantem její umělecké kvality se v 90. letech a v současnosti stávají (vedle tradičních výročních cen nakladatelství Albatros) nové organizační aktivity: soutěž Zlatá stuha, Nadace Zlatý fond, cena Magnesia Litera a celostátní čtenářská anketa SUK – Čteme všichni.

Soutěž Zlatá stuha, vyhlášená v roce 1992 Českou sekcí IBBY, Klubem autorů dětské literatury při Obci spisovatelů a Klubem ilustrátorů dětské knihy, vznikla z počáteční intence bránit uměleckou kvalitu české tvorby před pokleslým importem, později převážil záměr upozornit odbornou a laickou čtenářskou veřejnost na seriózní autory, ilustrátory a vydavatele současné knižní produkce pro děti a mládež, domácí, překladové i učebnicové. Oceňují se nejhodnotnější tituly za uplynulé pololetí a kalendářní rok, a to po stránce textové, ilustrační a grafické. Manažerem soutěže je prozaik, teoretik a nakladatel Vladimír Hulpach.

Nadace Zlatý fond české literatury pro děti a mládež byla ustavena na akademické půdě brněnského ÚLM PdF MU roku 1996 z podnětu vysokoškolského učitele a spisovatele Petera Stoličného s cílem podpořit re-

edice hodnotné klasické tvorby, a udržet ji tak v povědomí současných dětských čtenářů. Seznam příslušných děl navrhla odborná porota. Velkorysá nadace zaslala zdarma 2000 výtisků každé oceněné knižky vybraným knihovnám v České republice. Prohlubující se finanční potíže přivodily po pětiletém fungování její zánik.

Anketu Čteme všichni organizuje od roku 1993 Sukova studijní knihovna, působící při Státní pedagogické knihovně Komenského v Praze, ve spolupráci s Českou sekcí IBBY a s Klubem dětských knihoven SKIP. Účastní se jí děti a učitelé základních škol a knihovníci. Separátně volí nejoblíbenější, respektive umělecky nejkvalitnější a nejprínosnější knihu roku. Nejlepší autoři jsou oceňováni v pražském Památníku národního písemnictví u příležitosti výročí narození H. Ch. Andersena (2. dubna). Program a konání akce zajišťuje pracovnice Sukovy knihovny Ivana Hutařová.

Vyhlašovatelem Výroční knižní ceny Magnesia Litera za nejlepší knihy roku je (od r. 2002) pražské občanské sdružení Litera, usilující o podporu a popularizaci hodnotných českých knih a překladů. Ceny jsou udělovány za původní prózu, poezii, populárně naučnou tvorbu, objev roku, překladovou knihu a nakladatelský počin. V roce 2003 byla soutěž rozšířena o kategorii dětská kniha, jež tak vstoupila do celonárodního literárního kontextu.

Literatura pro děti a mládež nachází oporu rovněž v grantovém projektu Česká knihovna a v řadě dalších autorských a nakladatelských grantů Ministerstva kultury.

Nedílnou součástí účinné propagace dětské literatury a mocným impulzem pro její teoretickou a kritickou reflexi se stávají knižní veletrhy: pražský Svět knihy, olomoucký Libri, havlíčkobrodská akce a zejména specializované veletrhy dětské knihy v Jihlavě a v Liberci. Svou produkcí na nich představuje několik desítek českých vydavatelů knížek pro děti a mládež a učebnic. K těm nejrenomovanějším patří nakladatelství Albatros, Albert, Amulet, Argo, Brio, Dialog, Fortuna, Fragment, Meander, Mladá fronta, Olympia, Petrov, Portál, SID & NERo, SPN, Toužimský & Moravec ad. (činnost řady z nich přibližuje ve zvláštní rubrice časopis *Ladění*). Pořadatelé veletržních akcí nabízejí i pestrý doprovodný program: přednášky, besedy, autogramiády, výstavy apod. V jeho rámci se

konají i odborné semináře o dětské literatuře a její recepci. Těto problematice je zasvěcen i kulturní festival Jičín – město pohádek.

Většina teoretiků a kritiků zabývajících se literaturou pro děti a mládež se ale neomezuje pouze na ni. Snaží se ji reflektovat v kontextu celonárodního písemnictví a vyvíjí vědeckovýzkumnou činnost i v oblasti literatury pro dospělé. Proto se nesnadno smířují s nezájmem jejich badatelů o polistopadovou knižní produkci určenou malým čtenářům, vzbuzujícím obavy z izolace a vedoucím k obranářským postojům.⁴⁴ Sami jsou však málo průbojní. Jejich publikace s dětskou tematikou v odborných periodikách nebo vystoupení na literárněvědných konferencích vyhrazených literární tvorbě pro dospělé jsou ojedinělé.

Ukazuje se, že pro polistopadové období literárního vývoje jsou symptomatické zřetelné postmoderní projevy a tendence, jež působí konvergentně a obě literatury, přes jejich specifčnost, sblížují. Svědectví o tom přináší řada článků uveřejněných v 90. letech v literárním občasníku *Tvar* nebo v *Literárních novinách*⁴⁵ a především anketa o kritice, iniciovaná redakcí *Tvaru* v roce 1996, kterou uzavírá stať Aleše Hamana.⁴⁶ Kritické v diskusi poukazovali např. na nekonceptnost kritického myšlení, na ztrátu vzdělanostního fundusu a rezignaci na odborný přístup k posuzovanému dílu, na řemeslně odbyté reference a recenzní mizérii nedouků, na znepokojivou existenci literární triviality a kýče a nutnost jejich reflexe, na dominanci rekreativní funkce četby nebo na všudypřítomný fenomén masmediální kultury.

Věda o literatuře pro děti a mládež má svá specifika: zpravidla mívá

⁴⁴ Např. V. Vařejková se dovolává Arne Nováka a připomíná jeho výroky o sepětí dětské knihy s národní kulturou nebo jeho apel na rodiče, učitele, spisovatele a kritiky, aby nepodceňovali, nezanedbávali a nebagatelizovali literaturu pro děti a mládež a nepřeouštěli ji tak literárnímu řemeslníkům. Viz VAŘEJKOVÁ, V. Meditace nad problematikou kritiky literatury pro děti a mládež. In *Kritika literatury pro děti a mládež*. Brno: PdF MU, 1995, s. 6.

⁴⁵ Viz např. JANOŮŠEK, P. Proměny literární atmosféry v době polistopadové. *Tvar*, 1996, č. 18, s. 10–11; Nečekání aneb Kritické bujení. *Tvar*, 1999, č. 13, s. 1, 4–5; Návrat k sobě, návrat k malým. *Tvar*, 1999, č. 16, s. 12–13; HAMAN, A. Umění vytrhuje člověka z partikularity... *Tvar*, 2000, č. 9, s. 8–9; KRATOCHVIL, J. O etice a literatuře. *Literární noviny*, 1999, č. 39.

⁴⁶ Anketa o kritice. *Tvar*, 1996, č. 7–10; HAMAN, A. Nad literární kritikou. *Tvar*, 1996, č. 17, s. 5–6.

k poučenému dospělému zprostředkovateli slovesně uměleckých hodnot. Kritik posuzující dětskou knihu bude mít vždy na zřeteli nedospělého adresáta s jeho ontogenetickými mentálně-psychickými a receptivními předpoklady a zvláštnostmi. Recepčně-interpretací přístup se však v jeho v teoreticko-kritické reflexi musí nutně propojovat s přístupem literárněvědným. Profesionální kompetentnost, prioritní estetická kvalita uměleckého textu a jeho humanizující apel, to jsou principiální determinanty kritikovy práce, ať už se vztahuje k literární tvorbě pro děti, nebo pro dospělé.

Teorie a kritika české literatury pro děti a mládež 90. let uplynulého a počátku 21. století směřuje – přes všechny vývojové peripetie – k exaktní profilaci, opřené o pevný metodologický fundament a myšlenkovou kreativitu, a vyhraňuje se v samostatnou vědní disciplínu otevřenou všem aktuálním kulturním podnětům a schopnou partnerské koexistence s literaturou celonárodní.

LITERATURA

- Kritika literatury pro děti a mládež (1945–1995)*. Sborník. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 1995.
- TOMAN, J. Současnost české teorie dětské literatury. *Lalění*, 1997, č. 2, s. 1–4.
- TOMAN, J. Polistopadová kritika pro děti a mládež na rozcestí? In *Česká a slovenská literatura dnes*. Sborník z konference. Praha – Opava: Ústav pro českou literaturu AV ČR a Slezská univerzita, 1997, s. 179–181.
- TOMAN, J. Lesk a bída teoretické reflexe dětské literatury na sklonku tisíciletí. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2000, s. 16–20.
- TOMAN, J. Aktuální profil teorie a kritiky dětské literatury 90. let. In *Česká próza 90. let 20. století*. Sborník z konference. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002, s. 156–163.